

eljárásokat kifogásoltak, kívánságokat kifejeztek s az illető testülettel konferenciát tartottak, melyben személyes tapasztalataikat jóakarólag közölték. Nyilvánvaló, hogy ennek sokkal nagyobb a haszna, mint később egyes felülről jövő intézkedéseknek, mert az állapotok javítását haladéktalanul előidézheti. Maguk az illető tanártestületek óhajtották, a legtöbb esetben, hogy az iskolalátogató elmondja nekik észrevételeit, tanácsait s ne begombolkozva távozzék egy óriási kérdőjelt hagyva maga után.

Úgy halljuk, hogy az új szervezeten alapuló tanács még ez évben meg fog alakíttatni s megkezdni működését. A reformok korát éljük. Oktatásügyünkre nagyon ráfér a reform. Adja isten, hogy a közoktatásügyi tanács új korszaka, új élete egyúttal sok tekintetben oktatásügyünknek is új korszakát, új életét jelentse.

JANUS.

IRODALOM.

Német Olvasókönyv a német irodalomtörténet vázlatán belül.

Rhetorikai és poetikai függelékekkel ellátva a középiskolák felsőbb-osztályainak használatára szerkesztette dr. Demek Győző áll. főreálisk. tanár. Nagyvárad, Ungár Jenő kiadása 1894. 471 lap. Ár feltüntetésénélkül.

Egy, bár eléggé vaskos kötetben nyújtja szerzőnk azt, a mit az egészünkben tárgyalt néhány nagyobb olvasmányon kívül a középiskolai német irodalmi tanításunkkal felöleltetni kíván. A középiskolák összes felsőbb osztályainak szánta ugyanis könyvét, bár, miként Előszava biztosít, úgy szerkesztette, hogy a keresk. szakiskolák, (akadémiák) igényeinek is megfeleljen.

Könyvének szerkesztése az eddigi ismertebbekétől annyiban üt el, hogy míg eddig az V—VI. osztály német olvasókönyve az osztály egyéb tárgyaival, különösen a magyar irodalmi oktatással vagy a historiával összefüggésben levő olvasmányokat nyújtott, a mennyire lehetséges, tekintetet vetve a nyelvi tudás illető fokára is és csak a legfelső fokon illeszkedett az olvasmány az irodalom történetének keretébe, addig itt, miként már könyvünk czime is mondja, mind a négy osztály olvasmányanyaga az irodalomtörténet egyes fejezeteinek illusztrálására felhozott példákból kerül ki. Szerzőnk is érezhette e rendszerrel járó és főképen abból fakadó nem csekély nehézségeket, hogy az egyes időszakok írói nem irtak épen a középiskolai szükségleteknek megfelelőleg, teszem a mittelhochdeutsch virágzókorakbeliek az V. osztály, a XVI—XVII. századbeliek a VI—VII. osztály számára, stb. Ezért azután szerzőnk

annak daczára, hogy Német Olvasókönyve a német irodalomtörténet vázlatán belül mozog, tartalomjegyzékében, mely a historiai egymásutánban sorakozó olvasmányokat feltünteti, kénytelen az egyes darabok mellé odairni, hogy ez a darab hányadik osztályban leszen olvasandó. Hogy a «vázlaton belülség» ezáltal teljesen megdőlj, azt talán már nem vette észre szerzőnk. Mert ha pl. valamely olvasmány mellett azt találjuk, hogy az V. osztályban olvasandó, akkor bizonyára nem hihetjük, hogy a szerző egyuttal azt akarná, hogy az illető irodalomtörténeti korszakkal is ismertessük meg a tanulót. Megengedem, hogy vannak tanulók — ha másutt nem, hát a holdban, — kikkel az ötödik osztályban Kantból egy részt, legalább a mi a nyelvi nehézségek elosztatását illeti, megértethetünk (így praescribálja ugyanis tartalomjegyzékünk: Immanuel Kant; Was ist Aufklärung, Von der Lüge V—VIII.), de hogy ez az olvasmány azután benne mozogjon abban a keretben, mely Kantot valahogyan méltatni is akarja, azt már bajosan hiszem. Ha pedig a keretet csak néhány év mulva illesztjük a kép köré, akkor kár az egy osztálynak szánható teret olyasmivel betölteni, a minek csak esztendőök során veszi majd hasznát a tanuló és kirekeszteni azon olvasmányok nagyobb bőségét, melyek az illető osztály fejlettségének és a disciplinák concentratioja szempontjából a didaktikus követelményeknek megfelelnek. Lehet ugyan, hogy az iskolában, együttes munkában nem végezhető sokkal több, mint a mi itt egy-egy osztálynak jut, de ne sajnáljunk a tanulótól valamivel többet se; juttassunk neki magában olvasókönyvében valamit magánolvasmányul is. Ha a tanár számon kéri az olvasottat, ez mindenesetre gyümölcsöző lesz. Csak melleleg jegyzem meg, hogy az oekonomikus szempontra való esetleges hivatkozást sem fogadhatjuk el, mert nincs az a tanuló, ki egy tankönyvet, notabene olvasókönyvet, melyből olvas, fordít, praeparál és memorizál, csak két éven át is használjon, a nélkül, hogy az antikváriusnál tett eladási kísérletei nagyon balul ne üssenek ki. Alig takarítanak meg tehát valamit, de talán még egészségi szempontból sem helyes, ha négy évi tanfolyamra egy kötetet szánunk.

Bajosan mondhatjuk tehát szerencsésnek a könyvünkben testet öltött ez eszmét; tegyünk már most néhány észrevételt a mikéltre.

Olvasókönyvünk, mely czimén és a soralatti szövegmagyarázó jegyzetek egy részén kívül egészen német, a következő részekre tagolódik: Einleitung. Erster Theil: Die Zeit der ersten Blüte. Zweiter Theil: Übergang zur Zeit der zweiten Blüte. Dritter Theil: Die Zeit der zweiten Blüte. Vierter Theil: Goethe-Schiller und ihre Zeit. Fünfter Theil: Die Zeit nach der zweiten Blüte. Sechster Theil: Die jüngste deutsche Literatur. Anhang a) Überblick der Rhetorik, b) Grundzüge der Poetik.

A Bevezetésben első sorban az irodalom és irodalomtörténet mibenlétéről való megszokott tételeket kapjuk. Kelleténél tágabb körűnek és így helytelennek kell mindjárt könyvünk első definitióját mondanunk: Die deutsche Literatur ist die Gesamtheit aller Geisteswerke des deutschen Volkes. E szerint pl. o. a kölni dóm is a német irodalomba tartozik, lévén ez is a német szellem egy alkotása. A német irodalom történetében szerzőnk — csatlakozva a Scherer leaszírozta, de nem valami közkeletűvé lett nézethez — a virágzás három korszakát veszi fel, a 600, az 1200 és az 1800 körülit. Könyvében azonban, tekintettel az első korszak gyérebbségére, az 1200 körüli időt tárgyalja Die Zeit der ersten Blüte cz. alatt. A 600 körüli ó-német irodalom emlékei egy sovány jegyzetbe utalvák. Ha e korszakot úgy ismertetjük, mint stricte 600 körülit, akkor legalább is merész dolognak kell mondanunk a Heliand ó-szász epos ide vonását, mely tudvalevőleg a IX. század terméke és a benne fellelhető pogány residuumok daczára sem gondolhatunk e keresztény vallásos eposra, ha ama tipikusan pogány korszakról van szó. Természetesen Scherer sem hozza kapcsolatba első virágzó korszakával. Otfried Evangelien harmonieját, a Heliand e pendantját, nem említi szerzőnk. A gót bibliafordítás megemlítésénél az illető rész a tanulóban azt a téves véleményt kelthetné, hogy a töredékek kéziratái is Ulfilas koráig mennek vissza, holott az 500. év körül valók.

Az első virágzás korszakában (7. l.) azt olvassuk, hogy: die deutsche Literatur blühte zu jener Zeit (um 1200) als ritterliche und volkstümliche, je nach ihren Pflegern. Ismeretes pedig, hogy ép e korszakban lovagok kezén ment át a népies epikának jóformán minden fennmaradt terméke is és a nagy német eposok redaktorai is lovagok voltak. A népies és lovagi epika tehát épen nem művelői szerint különbözött egymástól, hanem, miként ismeretes, főképen tárgya szerint. A lovagi osztályhoz tartozó kitünő epikusok ismertetésénél nem találjuk meg azt a tankönyvirői tapintatot, mely bizonyára az egyes íróknak juttatott tárgyalás terjedelmével is helyes nézetet szeretne kelteni a tanulóban az illető író egyéniségének nevezettségéről. E fogyatkozással egyébiránt több helyütt találkozunk; e fejezet pl. Hartmann von Aue műveit felsorolja, az Armer Heinrich tartalmát részletesen elmondja, belőle egy versszakot mutatványul is közöl és ezzel szemben Wolfram von Eschenbachról, róla a legnagyobból csak e vajmi keveset mondó sorokat olvashatjuk: Gross in der Epik war auch der Bayer Wolfram von Eschenbach. Sein berühmtestes Werk ist Parzival. A hozzátartozó jegyzetben: Aus der Gralsage entnommen. Erzählung der Abenteuer Parzivals, bis er zum Gralritter wird. E néhány szóban sincs meg a kellő, tankönyvben kívánatos pedans gondosság. Tekintettel mély erkölcsi és eszmei tartalmára, e műről mondhatjuk a lovagi epika termékei közül leg-

kevésbé, hogy «kalandok elbeszélése». Vagy többet, vagy semmit! Egyébiránt magának Hartmannak jellemzése sem sikerült. Demek úr szerint: fromm und ernst. Ezzel szemben pl.: Scherer, 155 l. Ein braver, liebenswürdiger Mensch, der mit *leichtem Sinn* ins Leben trat und sich diese Heiterkeit zu bewahren wusste; Heinrich 360. l. józan és *derült* életbölcességü. Teljesen czéltalannak kell mondanunk, ha magyar középiskolának szánt könyvben, bár csekély terjedelmű mutatóványokat találunk eredeti nyelven oly írókból, kiknek olvasása még a német emberre nézve is tanulmánynyal jár. Könyvünkben mittelhochdeutsch mutatóványt látunk Hartmanntól, a Nibelungokból és a Kudrunból. A mutatóványokhoz adott nyelvi magyarázatok sem egészen kifogástalanok, így pl. csak *swaz* nem annyit tesz, mint *was*, hanem *was auch, was immer* (Paul, Mhd. Gramm. §. 149.).

A virágzás második korszakára való átmeneti időszakot (a mittelhochdeutsch népies és műirodalom elsatnyulásától, tehát a 13. század végétől az újabb fellendülésig, könyvünk szerint Klopstockig), harmadfél oldalon tárgyalja Olvasókönyvünk. Természetes, hogy ily szűk keretben csak némileg is beható tárgyalásról szó sem lehet; többnyire csak nevekkal és egy-egy Schlagworttal találkozunk. Ha már könyvünk oekonomiája lehetetlenné tette e korszaknak intensívebb jellemzését — pedig a classicitás magaslatán álló irodalom megértéséhez e korszak ismerete az előbbiénél jóval szükségesebb — arra kell természetesen ügyelnünk, hogy e szűk térbe a legfontosabbat szorítsuk be és e Wallhalla dicsőségébe való bejutást méltánycsan adogassuk. A weimari Palmenorden, a hamburgi Deutschgesinnte Genossenschaft, a nürnbergi Gekrönter Blumenorden pontos regisztrálása mellett nem jutott egy szó sem az iskolai drámának, az u. n. angol komédiásoknak; míg tanulóink Hoffmannswaldenval és Lohensteinnel legalább névleg megismerkednek, Sebastian Brantról pl. már nem hallanak semmit sem. Elismerjük, hogy ily szűk határok közt mozogva, bajos is volna a kívánalmakat kielégíteni. E korszak productumaiból mutatóványul csak Gellert egy meséjét és Logentól 12 Sinngedichtet találunk. A kiszemelésre nem teszünk észrevételt, csak ez ízléstelent: Den Geizhals und ein fettes Schwein Sieht man im Tod erst nützlich sein szívesen elengedtük volna, ezt pedig: Ein Mühlstein und ein Menschenherz wird stets herumgetrieben, Wo beides nichts zu reiben hat, wird beides selbst zerrieben, bajosan érti meg az ifjú olvasó minden értelmező szó nélkül.

Klopstockkal kezdődik azután könyvünknek az a része, melyben szerzőnk, kevésbé küzdve az említett nehézséggel, az irodalom áramlatait és egyes alakjairól való tudnivalókat sikerültebben foglalhatja össze. Klopstock, Wieland, a göttingeniek, Lessing és Herder sorakoznak itt, mutatóványokkal együtt, a die Zeit der zweiten Blüte cz. fejezetben.

Goethe és Schiller külön tárgyalvák *Höchste Blüte* cím alatt. Így tehát mégis csak három *Blüte* volna, félünk, a tanuló megzavarodik: a Bevezetésben azt olvassa, hogy tulajdonképen három volt, de e könyv csak kettőt mutat be, az elsőt elhagyva: most meg lát *erste Blüte-t*, *zweite Blüte-t* és *höchste Blüte-t*. Klopstock életrajzában ezt olvassuk: Von hier (Jena) gieng er 1746 nach Leipzig und hier erschien 1748 in den Bremer Beiträgen die drei ersten Gesänge der *Messias*. Azt gondolhatná ezek után valaki, hogy a B. B. Lipcsében jelentek meg. Hogy Klopstock der erste wirkliche Dichter nach heutigem Begriffe, die schöpferisch freie Phantasie und das lebendige Gefühl machen ihn dazu, ezen bizonyára meghökken a figyelmesebb diák-olvasó is. Mert eltekintve pl. a reformatio korszakának nagy katolikus és protestans vallásos költőitől, a bemutatott «első virágzási korszak» nem produkált olyan költőt, kiben fantázia és érzés volt? Akkor ugyan kár volt őket dicsőíteni. Szegény diáknak zavara tetőpontra hág, ha később ugyane Klopstockról ezt olvassa: Klopstocks Ruhm beruht auf seinem *Messias*, nyomban utána pedig: der Kunstwert des *Messias* als eines Epos, wie es Gottsched, Lessing, Herder, Schiller dargethan hat, ist sehr gering.

Kifogásolnunk kell, hogy a mutatóványokban, épen ama műveiből nem találunk semmit, melyeket a jellemzés legsikerültebbeknek mond, így a *Messias*ból csak az első versszak van Beispielként közölve; lyrai költeményei közül könyvünk a franczia forradalmat meg a régi germán hősi erényeket dicsőítő ódákat mondja legjobbaknak, ezek közül sincs felvéve egy sem.

Lessing *Laocoon*jának ismertetésénél szerzőnk is úgy vélekedik, hogy Lessing ama tétele, mely a költészet birodalmául a cselekvést jelöli ki, a lyrát a költészetből kizárja. Tankönyvbe, így minden megokolás nélkül, még ha Herder tekintélyére is hivatkozhatunk, nem volna szabad e nézetet bevinni, mely jelen alakjában jóformán minden értékétől megfosztja a Lessing-féle deductiót. Erre az ellenvetésre egyébiránt — miként általánosan ismeretes — megfelelt világosan maga Lessing a meséről szóló értekezésében (*Lessing's Werke* Lachmann-Muncker-féle kiadás VII. kötet, 425. l.): Es hat ihnen nie beifallen wollen, dass auch jeder innere Kampf von Leidenschaften, jede Folge von verschiedenen Gedanken, wo eine die andere aufhebt, eine Handlung sei; vielleicht weil sie viel zu mechanisch denken, als dass sie sich irgend einer Thätigkeit dabei bewusst wären. Lessing így értelmezi a cselekvés fogalmát, a lyra tehát meg van mentve. Lessinggel bő szemelvényekben ismerkedhetik meg a tanuló, valamint Goethe és Schiller kimagasló alakjaival. Tehetnénk nem egy észrevételt itt is szerzőnknek a részletekben nyilatkozó felfogása ellen, mely észrevételek úgy mint az eddigiak szerzőnknek nem az anyagban való

járatlanságát, hanem talán inkább elhamarkodott munkáját bizonyítják. Az újabb és legújabb kor tárgyalásánál az írók elsokasodásánál fogva a lelkiismeretes irodalomtörténetíró természetesen ismét csak a nevek sokaságával kedveskedhetik olvasóinak. Így pl. a *Die jüngste Epik* című, féloldala terjedő fejezetben harmincz névvel találkozunk. Egy részükről azt olvassuk, hogy kiválóak, másokról, hogy kitűntek, ezekről, hogy kiemelkedtek, amazokról meg, hogy jeles dolgokat írtak. Az ilyen összekötő kapcsolatokkal ellátott nomenclaturából úgy hiszem, nem merít okulást a tanuló. Az újabb historikusokból vett szemelvények fejezik be a tulajdonképeni Olvasókönyvet, melyet még függelékképen egy mogyoróhéjba szorított *Stilisztika és Rhetorika* (5 oldal) és egy dióhéjba szorított *Poetika* (15 oldal) követ. A nyelven és stiluson sok helyütt nem vesszük észre a gondosan simító kéz működésének nyomát; a mit a tárgyi detailhibákról mondtunk, annak tudható be bizonyára ez a fogyatkozás is. Egészben véve, mintha szerzőnk nemes ambícióval oly feladatot vállalt volna, melylyel — már az ismertetés elején megemlített szerkezetbeli nehézségek folytán is — nem igen birt sikerrel megküzdeni. Ismétlem, hogy szerintem, ki Kantnak, Fichtének, sőt Schillernek értekező prózáját nemcsak tartalmi okoknál fogva nem tartom a mi V—VI. osztályunk számára termettnek, ez osztályok bajosan rendelkeznek e könyvben elég, alkalmas prózai olvasmánynyal. A közölt prózai darabok legnagyobb része, valamint az irodalomtörténeti keret a legfelső fokra való. Megemlítem még, hogy a sajtóhibák száma légió, a soralatti jegyzet száma pedig nem egy helyen nem correspondeál a szöveg megjelölt helyével.

Közlöm végül Előszavának végső szavait: «És most utadra bocsátlak kis könyvem, jó barátom, örömeim és gondjaim kútforrása. Önérzetes szerénység legyen útravalód, olvasóid őszinte jóakarata legyen vezéred és éltető elemed, a tökéletesbülésre való komoly és nemes törekvés ajánló leveled » Nagyon alkalmasoknak tartom e sorokat arra, hogy elriasszanak mindenkit a könyv további forgatásától. Sokkal inkább is illenének valami most kibuvó poéta zsenge *productuma* elé, mint egy az iskola legszentebb szolgálatában álló és komoly megbeszélésre méltó könyv előszavába. Ne riasszanak el tehát senkit, mert a milyen várakozást e szavak kelthetnek, annál a könyv mindenesetre sokkal jobb.

TIMÁR PÁL.